

УДК 82-193.3

Т. М. Федарцова

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

«ЯШЧЭ НЕ МОЎКНУЦЬ СТРОЙНЫЯ САНЭТЫ...»

Другая палова XX стагоддзя і асабліва два апошнія дзесяцігоддзі прадэманстравалі павышаную цікавасць паэзіі да стварэння ўсіх магчымых цвёрдых жанравых формаў. З'явіліся шматлікія беларускія газелі, хоку, туюгі, танкі, рандо, трыялеты і, безумоўна, санеты. Іх колькасць прывяла да эксперыменту над формай. Напрыклад, у санетыстыцы з'явіліся такія разнастайнасці гэтай вытанчанай формы верша, як «безгаловы» і «бязногі», «хвастаты» і «перавернуты» і іншыя, нетрадыцыйныя віды санетаў. Ускладнялася архітэктоніка санетных твораў, якія афармляліся ў паэмы, напісаныя санетнымі строфамі, вянкi санетаў і вянкi вянкаў санетаў.

Пачатак XXI стагоддзя не страціў дасягненні санетыстыкі мінулых гадоў. Але эксперыментальныя пошукі сталі больш рацыянальнымі, прадуманымі. Санету вярнулі яго класічнае прызначэнне – паказваць разнастайныя пачуцці, перажыванні, выкліканыя філасофскімі развагамі пра галоўныя каштоўнасці чалавечага жыцця.

Безумоўна, свой унёсак ў развіццё сучаснага санета зрабілі і постмадэрністы. Дыскусуючы пра бесперспектыўнасць дадзенай цвёрдай жанравай формы, яны ствараюць цікавыя формы санетаў: аплікаванага, санета-брахікалана, санета-газелі, санета-туюга, санета-цэнтона, трайнога санета і інш. У першую чаргу тут неабходна адзначыць творчасць Сержа Мінкевіча, Юрася Пацюпы і Таццяны Барысюк.

Такім чынам, эксперымент над формай санета працягваецца і ў XXI стагоддзі.

Ключавыя словы: паэзія, жанр, санет, эксперымент, архітэктоніка.

T. M. Fedartsova

Belarusian State Technological University

«STRICT SOONEETS ARE STILL LIVING...»

The second half of the twentieth century, and especially the last two decades have shown increased interest in poetry to the creation of various forms of solid genre. There were numerous Belarusian ghazel, hoku, tuyug, tanka, rondo, triolet and certainly sonnets. Their increasing number has led to experiments on the form. For example, in sonnetistics there have been appeared such varieties of this exquisite form of verse as a headless and legless, tailed and inverted and other non-traditional forms of sonnets.

Architectonic of sonnet has been gradually becoming complex leading to poems being written by sonnet verse, sonnet sequences and sequences of sonnet sequences. The beginning of the XXI century has not lost sonnetistics achievements of previous years. But experimental search became more rational and well thought-out. Sonnet returned to its classic mission – to show all kinds of feelings, emotions, philosophical reflections caused by the core values of human life.

It goes without saying that postmodernists contributed greatly into the development of modern sonnet. Debating the futility of this genre solid form, they create interesting shapes of sonnets: the applicator, the sonnet-brahikolan, sonnet, ghazel, sonnet-tuyug, sonnet-tsenton, triple sonnet and others. In the first place it should be noted here Serge Minskevich, Yuri Potyupa and Tatiana Borysyuk.

Thus, the experiment with the sonnet form being continued in the XXI st century.

Key words: poetry, a genre, a sonnet, experiment, architectonics.

Уводзіны. На пачатку мінулага стагоддзя да кананічных вершаваных формаў, асабліва санетнай, актыўна звярталіся многія вядомыя і маладыя стваральнікі прыгожага пісьменства: Янка Купала, Максім Багдановіч, Якуб Колас, П. Трус, Ю. Таўбін, У. Жылка, У. Дубоўка, З. Бядуля і інш. Тады ж пачалася распрацоўка тэорыі санета, першымі тэарэтыкамі якога выступілі М. Багдановіч, затым у 1927 годзе – Я. Барычэўскі, які вызначыў яго мастацкую вартасць, прааналізаваў змены ў тэматыцы, асаблівасці кампазіцыйнай пабудовы, метрыку

і рыфмоўку, прымяніў гегелеўскую трыяду («тэзіс – антытэзіс – сінтэз») да ацэнкі гэтай вершаванай формы. Яўген Барычэўскі выступіў і першым тэарэтыкам вянка санетаў. Сёння, дарэчы, санеты піша пераважная большасць беларускіх паэтаў.

У плане гісторыка-тэарэтычных навуковых распрацовак санету таксама пашчасціла больш, чым іншым цвёрдым формам верша. У 1990 г. яго разглядаў У. Сенькавец у кандыдацкай працы «Беларускі санет 1910–1930-х гадоў», пра яго шмат напісана ў глыбокіх навукова-

тэарэтычных артыкулах прафесара В. Рагойшы, дачыніліся да навуковага пошуку і маладыя даследчыкі В. Жыбуль і Ю. Пацюпа.

Асноўная мэта даследавання заключаецца ў разглядзе асаблівасці санета ў яго сувязях з характэрнымі рысамі сучаснага творчага працэсу. Аб'ектам крытычнага аналізу прадстаюць канцэпцыі класіцызму і постстмадэрнізму.

Асноўная частка. Другая палова ХХ стагоддзя не толькі павялічыла колькасць гэтых выкшталцаваных вершаў, не толькі значна пашырыла тэматыку, нарадзіла імкненне да ўскладненай архэтэктонікі санетнай формы (карона санетаў, мярэжы санетаў, вянкi санетаў, вянкi вянкаў санетаў, паэмы, напісаныя санетнай страфой), але і ўдыхнула дух эксперыментатарства. З'явіліся «храмыя» (адсутнасць чацвёртага радка кожнага катрэна), «безгаловыя» (адсутнасць аднаго катрэна), «хвастатыя» (колькасць тэрцэтаў павялічваецца да трох або чатырох), «перавернутыя» (зменены месцы катрэнаў і тэрцэтаў) і іншыя мадыфікаваныя санеты.

У 60-я гады ў жыцці нашай краіны адбыліся значныя станоўчыя зрухі, што паспрыялі творчым пошукам аўтараў. Аркадзь Куляшоў у 1960 г. заявіў пра сябе новай формай верша – шаснаццацірадкоўем, яго мы таксама лічым своеасаблівым варыянтам санета.

Папулярнасць санетнай формы ў слоўным мастацтве ХХІ стагоддзя неаддзельная ад эксперыментальных пошукаў многіх аўтараў. У сваім даследаванні мы абгрунтавалі тэзіс пра тое, што беларускія паэты імкнуцца цвёрдыя формы верша сінтэзаваць са сталымі жанрамі (байкай, одай, элегіяй, гімнам). Намі адзначаны таксама рух сённышній санетыстыкі да спалучэння рэальнага і фантазійнага (зямнога і небнага), трагічнага і камічнага пачаткаў. На аснове ўдумлівага выкарыстання першай асаблівасці створаны адзіны ў гісторыі беларускай санетыстыкі пранізліва-гаркотны, санетрэквіем «Асвенцым» Н. Гілевіча.

Трагізм абставінаў, выкліканых рэпрэсіямі 30–40-х гадоў ХХ стагоддзя, напоўнены «Санет» Л. Шпакоўскага-Случаніна (1960 г.) і санетныя строфы паэмы Алеся Салаўя «На хуткіх крыллях вольнага Пэгаса». Тэма Чарнобыльскай трагедыі абвастрыла змест роздумнага, «элегічнага» «Паляшускага санета» І. Кірэйчыка, які падкрэслены нават памерам верша – трохстопным анапестам.

У сучасных санетах найчасцей праяўляецца камічнае. У сувязі з гэтым уяўляюць цікавасць цыкл маралістычных санетаў (санетаў-баек) пачатку 90-х гадоў А. Звонака, некалькі прыземленыя («бедныя» ў мастацка-вобразных адносінах) саркастычныя «Белыя санеты для шэрых паэтаў» 80-х гадоў Хв. Жычкі, трапныя,

лаканічныя, як і ў А. Звонака, радкі санетабайкі П. Саковіча «Камар з акадэмагарадка» (1998), першая санетная пародыя на больш буйную санетную форму – вянок санетаў Г. Юрчанкі «Сённышні валунны санет» (1997), скіраваная супраць вянка санетаў З. Марозава «Валуны».

Элементы камізму прысутнічаюць і ў санетах паэтаў малодшага пакалення Юрася Пацюпы і Сержа Мінскевіча, напісаныя ў духу сучаснага постмадэрнізму. Юрась Пацюпа ў цыкле «Мезальянсы, або Юрлівыя санеты», падае выразны прыклад аплікаванага санета, які выкарыстоўваўся ў беларускай літаратуры ў час эпохі Адраджэння, санета-брахікалана, санета-газелі-туюга, санета-акраверша, санета-цэнтонна, паспалітнага санета, а таксама трайнага санета. Дарэчы, трайны санет выкарыстоўвае ў сваёй творчасці Тацяна Барысюк. Але менавіта Пацюпа ўмела аздабляе свае творы тонкім гумарам, з'едлівай сатырай і элементамі сарказму.

Тонкай, шляхетнай іроніяй насычаны адзін з першых паэтычных досведаў у санетыстыцы Сержа Мінскевіча іранічны верш «Да Свіслачы» са зборніка «Мінскія / Менскія санеты», выданага ў 2002 годзе. Цудоўны знаўца і перакладчык творчасці Адама Міцкевіча, паэт у гумарыстычнай форме перастварае ягоны санет «Да Нёмна» пад загаловак «Да Свіслачы». Але праз аўтарскую іронію прасочваецца пякельная крыўда і боль за занябданаць некалі чыстай воднай артэрыі Мінска. Хоць і называе аўтар сваю родную рэчку «дваровай», але жадае ёй жыць больш вольным жыццём, чым замураваная Няміга.

Зборнік санетаў «Вачыма сэрца» лаўрэата самай прэстыжнай літаратурнай прэміі «Залаты Купідон» Змітрака Марозава дэманструе гармонію, ураўнаважанасць і збалансаванасць аўтарскіх разваг. Творца быццам напамінае нам ісціну, што эксперыменты над класічнай формай маюць права на жыццё, ды толькі санетны верш – гэта перш за ўсё выяўленне пачуцця, перажыванняў, выкліканых пэўнымі развагамі, увабранымі ў даволі лаканічную форму, і каб парушаць яе з карысцю для паэтыкі, трэба мець нават большы талент, чым проста стваральнік класічнага санета. І аўтар гэта даказаў, стварыўшы першы вянок вянкаў санетаў «Апакаліпсіс душы», куды ўвёў шматлікія прыказкі і прымаўкі, урыўкі з народных песень, але нават і ў малым не адступіўся ад фармальнай зададзенасці цвёрдай жанравай формы.

Гэту тэндэнцыю назіраем мы і ў першай частцы зборніка, якая носіць філасофскую назву: «Я ўсё часцей жадаю слухаць неба». Безумоўна, паэт – аграном па адукацыі – умеє слухаць зямлю, травы і жытнёвыя каласы, але з гадамі

прыходзіць няўмольнае жаданне пошуку ісціны. Таму з надзеяй узіраецца творца ў нябёсы. З'яўляюцца сцішаная, спавядальная манера размовы з чытачом і ясенінскія матывы суму па вёсцы. Нават засведчаны любімы ясенінскі сіні колер, хаця для санетыстыкі каляронімы не ўласцівы. І ўсё ж радкі яго санетаў зачароўваюць тым, што няўлоўная таямніца пачуцця застаецца неразгаданай. Выразна адчуваецца вострая неабходнасць правільна суаднесці часовае і вечнае, спасцігнуць цану кожнага пражытага імгнення, бо менавіта з іх складаецца жыццё. Не дзіўна, што сёння духоўная паэзія актыўна спажываецца ў санетах. Бо гэта прыкмета XXI стагоддзя, калі ніхто не шарахаецца ад канцэптаў «вера», «храм», «царква», а найменні «Усявышні», «Бог», «Хрыстос», нават «Храм» пішуцца з вялікай літары.

У кантэксце філасофскіх разважанняў над праблемамі жыцця мастак пазбягае матываў смерці, што так выразна праглядаюцца часам у сучаснай лірыцы. Бо сама санетная форма – жыццесцвярдзальная. І калі ў лірычным вершы праз катэгорыю смерці аўтар асэнсоўвае накіраванне зямнога існавання чалавека, то ў санеце антытэзу Жыццё-Смерць замяняе іншае спалучэнне філасофскіх катэгорый – Прастора-Час, бо зямны выход героя проста раствараецца ў часе, патанае ў вечнасці, звужаючы зямную прастору да натуральнага спынення фізічнага існавання.

Але смерць героя ў санетах не фізічная, яна ўяўная, бо наступае ад непадзельнага кахання, самоты, тугі па Радзіме і інш. Таму тэма смерці не нясе трагізму, а абагульняе філасофскае асэнсаванне жыцця.

Варта яшчэ сказаць і пра такую з'яву ў беларускай санетыстыцы, як адраджэнне духоўнага, набліжанага да псалма, санета. У свой час да духоўнага санета звярталіся Ул. Жылка, М. Сяднёў, А. Салавей. Аўтар шматлікіх псал-

моў Р. Барадулін нават стварыў блізка да іх па змесце цыкл «Палыновыя санеты». З яго бачна ўжо па знешніх прыкметах, як аўтар «будуе» свой цыкл паводле біблейскіх канонаў: колькасць санетаў, а іх 33, сімвалізуе ўзрост Ісуса Хрыста. Хрысціянскія матывы і вобразы цалкам запоўнілі твор, які можна ўспрымаць як жыццёпіс не толькі аўтара, але і кожнага чалавека, бо праз хрысціянскія святы ў падборцы паказаны гадавы цыкл жыцця, а праз адметныя (як і ў санеце Ю. Свіркі «Тры разы збіраецца радня») сямейныя падзеі – радзіны – вяселле – хаўтуры – характарызуюцца цыклы жыцця чалавека наогул. Такое кампазіцыйнае рашэнне важных праблемаў надае твору змястоўную цэласнасць, якую не парушае паралелізм: адлік Часу аўтар пачынае весці, з аднаго боку, ад нараджэння Хрыста, а з другога – ад нараджэння Чалавека. Але часам хрысціянскае свята ў інтэрпрэтацыі Барадуліна як бы распадаецца на ўласна свята і абрад. У выніку падобнага паралелізму побач з матывам Смерці гучыць матыву вясновага, вечнага аднаўлення жыцця.

Праз актыўнае выкарыстанне метафараў паэт імкнецца адуховіць рэчы, якія знаходзяцца побач з людзьмі, Часам, Жыццём, Смерцю, становяцца дзеючымі асобамі: «халоды прыходзяць гаспадарамі», «доля дзеліць зерне на сяўбе», «замілаванне замольвае грахі», «туман падаўся ў даўняе блуканне». Кантэмінацыя хрысціянскіх і паганскіх традыцый дапамагае Барадуліну намалюваць рэальную, а не ўяўную карціну жыцця, дзякуючы чаму цыкл санетаў і мае трывала ўгрунтаваную змястоўную самадастатковасць і праўдападобнасць.

Заклучэнне. Такім чынам, беларускі санет нягледзячы ні на што і ў XXI стагоддзі жыве, развіваецца і дасягае ўсё новых і новых вартаў, як фармальных, так і жанрава-стылістычных.

Інфармацыя пра аўтара

Федарцова Тамара Мікалаеўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай філалогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Сьвердлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: fedartsova@belstu.by

Information about the author

Fedartsova Tamara Micalaeuna – Ph. D. Philology, assistant professor of the Department of Belarusian Philology. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: fedartsova@belstu.by

Пастыніў 16.03.2015